

صفحه‌ای از یک مصحف به خط یاقوت مستعصمی، بدون تاریخ، محفوظ در کتابخانه تویقاپوسرای استانبول، مقطع تغییر دوره سوم به چهارم در قلم‌نسخ، صفات دوره چهارم نیز در این اثر مشخص است. Lings: 2004: 38

بدوره‌بندی تاریخ قلم‌های کتابت در منابع درجه اول تاریخ خوشنویسی

مهدی صحراگرد*

تاریخ دریافت مقاله: ۹۴/۵/۲۷

تاریخ پذیرش مقاله: ۹۵/۲/۱۵

چکیده

دوره‌بندی عبارت است از تقسیم زمان به واحدهایی کوچک که در هر بخش از جهتی یکسانی و یکنواختی برقرار باشد. اکثر مورخان تاریخ خوشنویسی ایران را بر مبنای ادوار سیاسی یا گاه‌شماری طبقه‌بندی کرده‌اند. اما این روش‌ها به‌رغم فوایدی که دارند با تغییر و تحولات خوشنویسی منطبق نیستند. بنابراین به طریقی برای دوره‌بندی نیازمندیم که هم منطبق با تحولات خوشنویسی باشد و هم از مبانی بومی این سرزمین برآمده باشد. برای این منظور در این نوشتار گزارش‌های تاریخی ضبط شده در رسالات، تذکرها و دیباچه‌های فارسی خوشنویسی بررسی و ویژگی‌های یکی از روش‌های دوره‌بندی مشترک آنها که به تاریخ قلم‌های کتابت اختصاص دارد به روش توصیفی و تحلیل مایگانی در قالب چند سوال به این شرح مطالعه شد: در منابع درجه اول کدام طرح دوره‌بندی برای روایت تاریخ قلم‌های خوشنویسی بیشتر به کار رفته است؟ دوره‌های این طرح متأثر از چه عامل یا عواملی تغییر می‌کند؟ خصوصیات اصلی هر دوره چیست؟ نقاط قوت و ضعف این طرح چیست؟ مرجع این روش دوره‌بندی تصرفات اعمال شده برخی خوشنویسان در شیوه پیش از خود است. در پایان این بررسی مشخص شد در این طرح دوره‌بندی اولاً مقطع دوره‌های تاریخی برای هر قلم بر مبنای زمان فعالیت خوشنویسان برجسته‌ای است که ابداعاتشان به هنجار غالب آن عصر درآمده است. ثانیاً این طرح از نوع طرح‌های دوره‌بندی بر مبنای سبک دوره است زیرا نتیجه ابداعات خوشنویسان در صورت خط قابل مشاهده و پیگیری است. ثالثاً این طرح برای دوره‌بندی همه اقلام خوشنویسی قابل استفاده است، چه قلم‌هایی که تاریخ تحول و خوشنویسان برجسته‌شان شناخته شده است - مانند نستعلیق - و چه آنها که اطلاعات درباره تاریخ و خوشنویسانشان محدود است - مانند کوفی. البته در این طرح همیشه هنجار غالب هر عصر ملاک دوره‌بندی است بنابراین در روایت تاریخ بر مبنای آن نباید از هنجارها، سبک‌ها و مکاتب فرعی که همسو با آن نیستند غافل شد.

واژگان کلیدی

تاریخ خوشنویسی، دوره‌بندی، طبقه‌بندی تاریخ هنر، منابع درجه اول.

* استادیار گروه معماری، واحد مشهد، دانشگاه آزاد اسلامی، شهر مشهد، استان خراسان رضوی.

Email: m.sahragard@mshdiau.ac.ir